

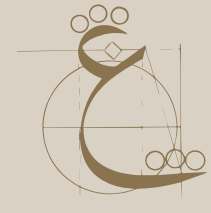

kadim

SAYI / ISSUE 7 • NİSAN / APRIL 2024

07

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

A double-blind peer-reviewed open-access academic journal that is published semiannually (April and October) in the field of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 7 • NİSAN | APRIL 2024

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, A Blok, Ofis: 110,
Serdivan/Sakarya (Türkiye) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Artı Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • NİSAN | APRIL 2024

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, Creative Commons Atınlı-Gayriticari 4.0 (CC BY-NC) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında Libre Açık Erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 (CC BY-NC) International License. Kadim provides immediate Libre Open Access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

DergiPark

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Yükseköğretim Kurulu

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Sakarya Üniversitesi
Serpil ATAMAZ | California State University, Sacramento
Zahit ATÇIL | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Marmara Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DIĞIROĞLU | Marmara Üniversitesi
Ella FRATANTUONO | University of North Carolina at Charlotte
Selim KARAHASANOĞLU | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Miraç TOSUN | Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kenan YILDIZ | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

KİTAP İNCELEME EDİTÖRÜ
BOOK REVIEW EDITOR

Ömer Faruk CAN | Sakarya Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Sakarya Üniversitesi
Mehmet KERİM | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ
TURKISH LANGUAGE
EDITORS

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi
Büşranur KOCAER | İbn Haldun Üniversitesi
Muhammed Emir TULUM | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

Didar Ayşe AKBULUT | Marmara Üniversitesi
İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hâcer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

MİZANPAJ VE SOSYAL
MEDYA EDİTÖRÜ
LAYOUT AND SOCIAL MEDIA
EDITOR

Büşranur BEKMAN | Sakarya Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Bilici, Faruk.
*Le canal de Suez
 et l'Empire ottoman.**

PARIS: CNRS ÉDITIONS, 2019.
 313 PAGES.
 ISBN: 9782271127068.

EYYUB ŞİMŞEK*

ÖZ ABSTRACT

Bu yazı, Faruk Bilici'nin Süveyş Kanalı'nın açılmasını konu edindiği *Le canal de Suez et l'Empire ottoman (Süveyş Kanalı ve Osmanlı İmparatorluğu)* isimli eserini incelemektedir. Modern Ortadoğu tarihinin en mühim hadiselerinden biri olarak kabul edilen kanalın inşası ve açılış sürecinin mevcut literatürde İngiltere ve Fransa arasındaki siyasi ve ticari rekabete indirgenmediği görülmektedir. Eser, bu perspektifin değişmesi gerektiği yönünde somut bir eleştiri ve Osmanlı arşivlerinin Süveyş Kanalı'nın açılışını anlamlandırmada temel kaynak niteliğini göstermesiyle literatüre ciddi bir katkı ve yeni bir perspektif sunar.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Fransa, Mısır, İngiltere, Süveyş Kanalı.

This article analyzes Faruk Bilici's *Le canal de Suez et l'Empire ottoman*, a volume that examines the establishment of the Suez Canal. The opening of the Suez Canal in Egypt under Ottoman rule is considered one of the most critical events in the modern history of the Middle East. Still, the current literature reduces its significance due to political and commercial competition between England and France on the canal. Faruk Bilici's book is concrete evidence that this perspective needs to change. One of the most important contributions of the study to the literature is that it shows how useful Ottoman archive sources can be in the research to comprehend the establishment of the Suez Canal.

Keywords: Ottoman Empire, France, Egypt, England, Suez Canal.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi | Article Type: Book Review
 Geliş Tarihi: 12 Ekim 2023 | Date Received: 12 October 2023
 Kabul Tarihi: 19 Mart 2024 | Date Accepted: 19 March 2024

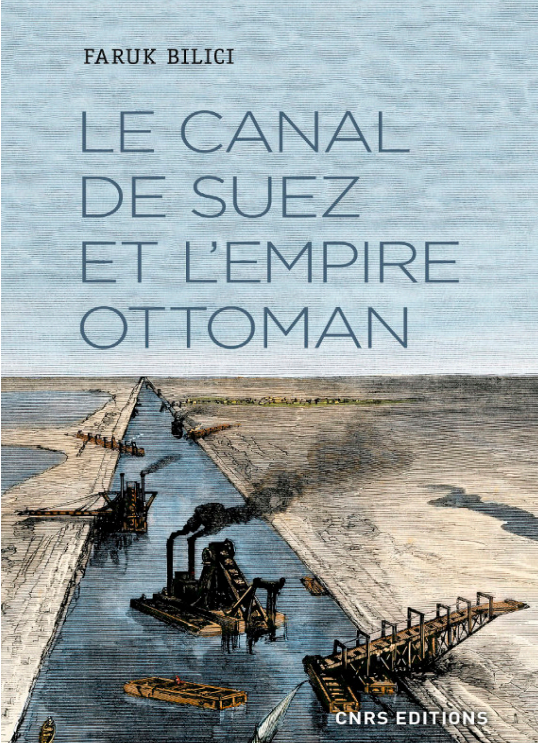

ATIF | CITATION

Şimşek, Eyyub. "Bilici, Faruk. Le canal de Suez et l'Empire ottoman". *Kadim* 7 (Nisan 2024), 187-192. doi.org/10.54462/kadim.1374995

* Bu eser, bu çalışmanın neşir aşamasında Türkçeye çevrilmiştir. Bk. Faruk Bilici, *Süveyş Kanalı ve Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Alp Tümertekin (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2024).

** Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, eyyubsimsek@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2327-4656.

Paris'teki INALCO'da (Institut national des langues et civilisations orientales) uzun yıllar görev yapan Osmanlı tarihçisi Faruk Bilici, emeklilik döneminde Mısır odaklı çalışmalarına bir yenisini eklemiştir. *Le canal de Suez et l'Empire ottoman* (Süveyş Kanalı ve Osmanlı İmparatorluğu) isimli kitabı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır'daki hâkimiyetini, bu hâkimiyetin Süveyş Kanalı'nın inşası sürecindeki tezahürünü incelemek suretiyle literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Çalışma genel itibarıyla kanalın "öteki tarihini yazmayı" ve aynı kanalın "Osmanlı'ya nasıl mezar olduğunu göstermeyi" amaçlar. Yazar, Süveyş Kanalı'nı bir İngiliz-Fransız çekişmesinin neticesi olarak gören yerleşik anlayışı kabul etmenin doğru olmadığı şeklinde özetlenebilecek perspektifiyle, tarih yazıcılığına hâkim paradigma-ya muhalif bir yaklaşıma sahip oldu-

ğunu iddia eder. Bilici, Fransa ve İngiltere'nin Kırım Harbi (1853-1856) sonrasında İstanbul'da kazandıkları nüfuzu kendi emperyal çıkarları için kullanmaktan çekinmediklerini ve kanalın açılışına bu çıkar çatışmaları esnasında yaşananların tesirini, yani genel görüşü kabul etmekle birlikte, bu mücadelenin kanalın açılışının yegâne sebebi olarak görülmesine karşı çıkar ve bu sebeple, Kahire ile İstanbul arasındaki ilişkileri eserin hareket noktası olarak ele alır. Mısır hânedanının hem başkent hem de kendi içinde yaşadığı çelişkilerini ön plana çıkarmaya çalışır. Mesela Kavalalı'nın torunu İsmail Paşa'nın, Sultan Abdülaziz ile münasebeti ve Fuad Paşa'nın yakın adamlarından olan kardeşi Mustafa Fazıl Paşa ile yaşadığı sorunları ele alır. Bu sorunların daha sonra Mısır'ın bağımsızlık düşüncesini besleyişini ve Süveyş Kanalı fikrini valilerin imparatorluktan ayrılma siyasasının bir vasıtası olarak görmelerini anlatır. Bu kurgu Bilici'nin eserini özgün bir hüviyete kavuşturur.

Esasında Bilici, Mısır'a ilişkin çalışmalarda Osmanlı arşivlerinin merkezde olmasını önceleyen bir yaklaşımla yazdığı bir önceki eseriyle fikir birliği ve metodolojik bir bütünlük göstermekte, temel bakış açısını bu çalışmada da sürdürmektedir. 2017'de basılan *L'expédition d'Égypte, Alexandrie et les Ottomans : L'autre histoire* adlı kitabı da aynı paradigma-ya karşı çıkar. Napolyon Bonapart'ın Mısır Seferi'ni salt İngiliz-Fransız rekabetinin neticesi olarak kabul eden yaklaşıma şiddetle itiraz ederek Batı tarihçiliğinin meselenin Osmanlı tarafını ihmal etmesini eleştirir. Dolayısıyla Bilici'nin bu çalışması, Süveyş Kanalı üzerinde mevcut tarih yazımının savlarının ön kabul veya tekrarına dayanmayan, bilakis tenkitçi bir söylemle kurguladığı Mısır yaklaşımını tamamlayıcı bir vasma sahiptir.

Öte yandan Bilici, Süveyş Kanalı ile alakalı Avrupa merkezci anlayışı yansıtan eserlere dair ciddi bir eleştiride bulunmaz. Hâlbuki son zamanlarda tam da Bilici'nin eleştirdiği bağlamda kayda değer çalışmalar kaleme alınmıştır. Mesela Barbara Harlow ve Mia Carter'ın beraber derledikleri dört ciltlik *İmparatorluk Arşivleri* isimli serinin birinci cildi Doğu Hindistan Şirketi'nin faaliyetlerine ve Süveyş Kanalı'na odaklanmıştır. Kitaptaki Süveyş Kanalı'na ilişkin belgeler, kanalın İngiliz İmparatorluğu'nun sömürge politikalarına nasıl yön vermeye başladığını ve İngiltere için ne kadar önemli bir yatırım olarak görüldüğünü anlatır ve Osmanlı Devleti'nin kanalın açılışında bir iradesinin olmadığını savlar. Bilici'nin literatürdeki bu gibi somut örnekleri değerlendirmeye almamış olması önemli eksiklik olarak kabul edilebilir.

Giriş, altı bölüm ve sonuç kısımlarından müteşekkil eser, kronolojik olarak 1854-1869 yıllarını kapsar. Eserde, Osmanlı ve Fransız arşivinin yanında, çoğunluğu gazeteden ibaret İngiliz kaynaklarından da istifade edilmiştir. Eserde yararlanılan bir diğer arşiv, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet tarihi için –özellikle askerî konularda– arz eden Fransız Askerî Arşivi'dir.

Giriş, Süveyş Kanalı'nı Fransız-İngiliz rekabetinin bir neticesi olarak gören klasik tarih yazımına karşı çıkararak başlar ve Osmanlı arşivlerinin adeta yok sayılmış olmasını tenkit eder. Bu noktada, Bilici'nin dediğinin aksine, konuyu Osmanlı arşivlerini temel alarak inceleyen çalışmaların olduğunu belirtmek gerekir. Bunlardan ilki Tuba Çınar'ın *Süveyş Kanalı'nın Açılması ve Osmanlı Dış Politikası'ndaki Önemi (1869-1882)* adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışma, kanalın açılmasını İngiltere ve Fransa'nın emperyal mücadelelerinde birbirlerine karşı üstünlük elde etme arayışlarının bir parçası olarak ele alır. Diğer bir çalışma ise Durmuş Akalın'ın *Süveyş Kanalı Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi* adlı hacimli çalışmasıdır. Esasen Osmanlı arşivine dayanan bu çalışma, Bilici'nin tenkit ettiği gibi, kanalın açılışını “İngiliz-Fransız rekabetine atfeden bir anlayışla” kaleme alınmıştır. İngiliz arşivlerini, Osmanlı arşivleri kadar olmasa da, eserinin sacayaklarından biri yapan Akalın, ister istemez rekabet kurgusundan çıkamamıştır. Diğer taraftan Akalın'ın eserinin Bilici'nin kitabını kaleme aldığı dönemde Süveyş Kanalı konusundaki kapsamlı tek Türkçe eser olduğunu da hatırlatmak gerekir. Süveyş Kanalı çalışmalarında Osmanlı arşivinin önemini ilk defa pratik manada gösteren de Akalın olmuştur. Bu noktada Bilici'nin Akalın'ın çalışmasından yararlanmamış olması yazar açısından mühim bir eksiklik olarak kabul edilmelidir.

“Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Firavun Projesinin Başlangıcı” adını taşıyan eserin ilk bölümü, yazarın tabiriyle *firavunî* kanal projesinin Osmanlı'daki serencamına ayrılmıştır. Yazar, Evliya Çelebi'den alıntıladığı hikâye ile firavunî kavramıyla kanal fikrinin antik Mısır'da ortaya çıktığını anlatmak ister, birtakım kanal projelerinden bahseder. Kanal projelerini analiz ederken oldukça titiz davranan Bilici, bu gerekçeyle uzun metinleri okurların istifadesine sunar. Özellikle hem Venedikli seyyahların anlatıları hem de Selman Reis'in projeleri hakkındaki düşüncelerinde ve analizlerinde bunu açık bir şekilde görmek mümkündür.

“Said Paşa Devrinde Süveyş Kanalı ve Osmanlı İmparatorluğu” başlıklı ikinci ve “Uzun Krizin Tırmanışı” başlıklı üçüncü bölümlerde dikkat çeken hususiyet, Süveyş Kanalı'nı inşa eden şirketin kurucusu Ferdinand de Lesseps'in İstanbul'a 1855 yılındaki ziyareti esnasındaki olayların anlatımında yayımlanmamış bazı evrakların kullanılmasıdır. Bu bölümlerde, kanal

inşaatının hayata geçirilme süreci, başmühendis Ferdinand de Lesseps, Mısır valisi Said Paşa ve İstanbul üçgeninde ele alınmıştır. Yazar, Lesseps ile Mısır Valisi Said Paşa arasında çocukluktan gelen dostluğun ve Kırım Savaşı'nın (1853-1856) sonuçlarının kanalın açılmasını nasıl hızlandırdığını bütüncül şekilde uzunca anlatır.

Öte yandan, yazarın okuyucuya sunduğu yeni belgelerde siyasetin ironik bir argümanına şahit olmaktadır: Mısır bir Osmanlı toprağıdır ve Osmanlı toprak bütünlüğünün garanti edilmesi gerekir. Said Paşa'ya, Fransızlara ve bilhassa Lesseps'e göre, kanal bu yüzden açılmalıydı, fakat İngilizler de aynı sebeplerle kanalın açılmamasında ısrar ediyorlardı. Nihayet Osmanlı başşehirinde uzun zamandır kenarda bekleyen Fransız nüfuzu arzı endam etmiş ve İngiliz siyasetine yakınlığı ile tanınan Mustafa Reşit Paşa'nın sadarettten düşürülüşü ile kanala giden yoldaki büyük bir engel ortadan kaldırılmıştır. Bilici, bilhassa üçüncü bölümde Lesseps'in sadece Osmanlı ile değil, İngiltere ile de uzlaşma çabalarını ele alır. III. Napolyon'un verdiği destek, Lesseps'in kardeşinin Dışişleri Bakanlığı'ndaki makamını kullanması ve nihayet Fransa'nın 1859'da Avusturya'yı İtalya'da mağlup etmesi gibi hadiselerle uluslararası arenada kanalın varlığının meşrulaştırılması Bilici'nin öne çıkardığı dikkate değer unsurlardır.

Dördüncü bölümün konusunu, İsmail Paşa'nın Mısır valisi oluşuyla kanal işlerinin nasıl bir hâl aldığı oluşturur. "İsmail Paşa ve Süveyş Kanalı: Uzun Bir Yolculuğun Mutlu Sonu" başlıklı bu bölümde yazar, İsmail Paşa'nın Mısır'ın bağımsızlığına vesile olacak bir proje şeklinde hayal ettiği kanalın yapılışını ve bu hırsının kurbanı olarak Mısır'ın İngiltere himayesine girişini anlatmaktadır. İsmail Paşa, Bâb-ı Âli'deki Mısır lobisi, bilhassa daha sonra İsmail Paşa'nın en büyük muhaliflerinden olan üvey kardeşi Mustafa Fazıl Paşa ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın damadı sadrazam Kâmil Paşa gibi siyasetçiler vasıtasıyla İstanbul ile hayli kuvvetli bağlar kurmayı başarır. Sultan Abdülaziz, Mısır ziyareti vesilesiyle kanalın imparatorluk nezdinde sahiplenilmesinin meşruiyetini pekiştirirken İngilizlerin buna modern dönemin önemli bir iletişim silahı olacak olan matbuatın gücü ile muhalefet ederek, kamuoyunu manipüle etme çabası *Times* gazetesi örneğinden hareketle betimlenmektedir. Bu bölümde, kanala olumlu veya olumsuz yaklaşımların siyasetçilerin ikbâl hesaplarıyla yakından ilişkili hikâyesi ortaya konulmaktadır. Âli Paşa'nın kanalı Avrupa siyaseti için bir vasıta olarak görüp İngiltere ve Fransa arasında bir denge unsuru olarak kullanmaya çalıştığı vurgulanmaktadır. Bilici, kanalın mühendisi Lesseps'in Cezayir'in milli kahramanı olan Şeyh Abdülkadir'e kanalın medeniyet ve insanlık namına inşa edildiğini ispatlama çabasını anlatır. Ardından Şeyh Abdülkadir'in de kanalı medeniyetin ve maddi gelişmişliğin bir simgesi olarak kabul eden görüşünü, onun uzun nutuklarıyla ortaya koyar. Yazar, Şeyh Abdülkadir'in kanal vasıtasıyla Mısır topraklarının kolonize edilmesi teşebbüsünü görmezden gelişini hayretle karşılar ve bu yaşananları okuyucuya "tarihi bir şahsiyetin kanal için araçlaştırılması" olarak sunar.

"Mısır ve Bâb-ı Âli: İttifaktan Kanalın Açılış Krizine" başlığını taşıyan beşinci bölümde kanalın inşası devam ederken Kahire ile İstanbul arasında vukua gelen mali meselelerle ilgili karmaşık olaylar dizisi ele alınır. Yazar, kanal inşaatı sona yaklaştıkça Osmanlı'nın Mısır'daki hâkimiyetinin de sonuna geldiğini anlatır. İsmail Paşa'nın 1866'daki fermanla "hıdiv" unvanını alışı, akabinde neredeyse özerkliğe varan imtiyazlar elde edişi, bunları rüşvetle koruma çabası, Paris gezisinde Mısır kralı edasıyla takındığı tavırlar, Osmanlı ile girilen

silahlanma yarışı, resmî dil olarak Türkçeye karşı Arapçanın öne çıkarılması gibi gelişmeleri Mısır'da bağımsızlığa giden yolun aşamaları olarak gösteren yazar, aslında bu olayların Kahire'yi evvela maddi ve akabinde siyasi anlamda çıkmaza sürüklediğini ortaya koyar. Öyle ki kanal, zamanla padişah ile hıdiv arasında bir rekabet vasıtası halini almış, hıdivin açılıştan hemen önce İstanbul'a danışmadan Avrupa seyahatine çıkması gerginliği daha da arttırmıştır. İstanbul ve Kahire arasındaki diplomatik yarışın anlatıldığı bu bölümde, kanalın açılışı esnasında padişahın İstanbul'da tarihte hiç olmadığı kadar çok yabancı devlet adamını bir arada ağırlamakla meşgul olup kanalın açılış merasimlerine katılmayışının detayları uzunca ele alınmıştır.

Altıncı ve son bölüm “Osmanlı Matbuatı, Mısır ve Süveyş Kanalı: Ölçülü Mesafe” adını taşır. Bilici, bu bölümde esas olarak Osmanlı basını ile bilhassa Fransız ve İngiliz gazetelelerini kullanmıştır. Yazar, gazetelerin kanala ilişkin tarafsız tutumunu, sütunlarını kanalın açılması taraftarlarına tahsis eden *Journal de Constantinople*'de çıkan hararetli yazılar üzerinden söz konusu eder. Bu şekilde basının kanal konusunda kamuoyuna tesirinin hayli kuvvetli olduğunu göstermeye çalışır. *La Turquie* gazetesinin kanala dair haber ve yorumlarının Osmanlı hükümetinin tezleriyle nasıl süslendiğini ustaca gösterirken *The Levant Herald*'in kanal üzerinden Fransa'yı her fırsatta sert bir şekilde eleştirdiğini vurgular. Bilici, İngilizce ve Fransızca matbuatın kanal meselesindeki gayretkeşliğini ve tesirli olmaya çabalamalarını detaylı olarak ortaya koyarken, yerli basının “mahcup bir sessizliğe” gömülüşünü şaşkınlıkla karşılar. Bu ketumluğun bir sebebi olarak Osmanlı basınında sansürün tesirini, *Mecmua-ı Fünûn*'un kanala dair yayımlanan makaleler üzerinden okuyucuya gösterir.

Sonuç olarak Süveyş Kanalı'nın açılmasını, inşa sürecinde bir şekilde aktif olarak rol alan ülkelerin politikaları üzerinden ele alan bu çalışma, yazarın, Osmanlı dünyasını ilgilendiren bir konuda Osmanlı arşivlerinin kullanılmasının önemini retoriğin ötesinde göstermeye çalıştığı yeni bir anlatı kurma denemesidir. Müellifin Mısır'a dair yaptığı çalışmalar, konu hakkındaki Batılı tarih araştırmalarının, Osmanlı arşivlerinden adeta habersizmişçesine, enternasyonal bir bağlam yakalama adına düştükleri birtakım paradoksları ve bunun neticesinde ortaya çıkan kusurlu tarih anlatısını göstermesi açısından hayli kıymetlidir. Osmanlı arşivlerinin esas kaynak olarak kullanıldığı böyle bir çalışmanın Fransızca olarak kaleme alınmış olması ise eserin başta Fransa olmak üzere, Süveyş Kanalı üzerine çalışma yapan yabancı araştırmacıların Osmanlı arşivlerini görmeden ve kullanmadan Süveyş Kanalı'nın tarihini tam olarak yazmalarının mümkün olmadığını gösterebilmesi açısından literatüre kıymetli bir katkı sağlayacaktır. Bilici, daha önceki çalışmalarında sergilediği “ihmal edilen Osmanlı tarafı” yaklaşımını bu eserin de devam ettirmiştir. Bununla birlikte, yazarın, Türkçe literatürde kanal konusunu ele alan bazı çalışmaları da değerlendirmesi beklenirdi. Kısacası Bilici'nin bu çalışması, Fransızların inşa ettiği, arkasından İngilizlerin denetimine geçen Süveyş Kanalı'na ilişkin tüm süreçlerin Osmanlı coğrafyasında meydana geldiği, bu bağlamda “kanal hikâyesi”nin Osmanlı kaynakları olmadan eksik kalacağına dair bir güçlü analiz ve bir tarih anlatısı kurma teşebbüsü olarak nitelenebilir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Durmuş. *Süveyş Kanalı Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi*. İstanbul: Yeditepe, 2015.
- Bilici, Faruk. *L'expédition d'Égypte, Alexandrie et les Ottomans. L'autre histoire*. Alexandrie: Centre d'Études Alexandrines, 2017.
- Bilici, Faruk. *Süveyş Kanalı ve Osmanlı İmparatorluğu*. çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2024.
- Çınar, Tuba. *Süveyş Kanalı'nın Açılması ve Osmanlı Dış Politikası'ndaki Önemi (1869-1882)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Harlow Barbara-Carter Mia (ed.). *Archives of Empire, I, From the East India to Suez Canal*. Durham and London: Duke University Press, 2003.
- Yılmaz, Özgür. "Faruk Bilici, L'expédition d'Égypte, Alexandrie et les Ottomans: L'autre histoire, Centre d'Études Alexandrines, Alexandrie, 2017, 362 sayfa". *Belleten* 83/296 (Nisan 2019), 374-380.